

COVID-19 Pandemisi Nedeniyle Sağlık Çalışanlarının Algıladıkları Stres Durumunun Belirlenmesi: İzmir Örneği

Determination of the Perceived Stress Status of Healthcare Workers due to the COVID-19 Pandemic: The Sample of İzmir

© Ayşegül ÇELİK¹, © Süleyman MERTOĞLU²

¹İzmir Bakırçay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, İzmir, Türkiye
²İzmir İl Sağlık Müdürlüğü, İzmir, Türkiye

Atıf: Çelik A, Mertoğlu S. Determination of the Perceived Stress Status of Healthcare Workers due to the COVID-19 Pandemic: The Sample of İzmir. Forbes J Med 2022;3(1):51-58

ÖZ

Amaç: Koronavirüs hastalığı-2019 (COVID-19) pandemisi sürecinde hastalarla doğrudan temas halinde olan sağlık çalışanları hastalığın bulaşıcılığı açısından yüksek düzeyde risk altındadır. Bu durum sağlık çalışanlarının stres, korku, kaygı ve sosyal damgalanma gibi psikososyal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu çalışmada COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık çalışanlarının algıladıkları stres durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma Kasım-Aralık 2020 tarihleri arasında İzmir ilinde yer alan 6 eğitim araştırma hastanesi kapsamında COVID-19 için tanımlı klinik, yoğun bakım, poliklinik ve acil servislere görev alan sağlık çalışanları ile yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini dahil edilme kriterlerini karşılayan 490 sağlık çalışanı oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında "Sağlık Personeli için Tanıtıcı Form" ve "Algılanan Stres Ölçeği" kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının algılanan stres düzeyi ölçek puan ortalaması 16,6±5,1, ölçek alt boyutları olan Algılanan Stres ve Algılanan Baş Etme alt boyutları puan ortalamaları ise sırasıyla 11,0±4,1 ve 5,6±2,3 olarak belirlenmiştir. Sağlık çalışanlarından 26-30 yaş grubunda olanların, doktorların, yoğun bakımda çalışanların ve meslek yılı 5-10 yıl arasında olanların algıladıkları stres düzeyinin diğer sağlık çalışanlarına göre yüksek olduğu belirlenmiştir (p<0,05).

Sonuç: Araştırmada sağlık çalışanlarının COVID-19 pandemisi nedeniyle algıladıkları stres düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi, algılanan stres düzeyi, sağlık çalışanları

ABSTRACT

Objective: Healthcare workers who are in direct contact with patients during the coronavirus disease-2019 (COVID-19) pandemic are at high risk for the contagion of the disease. This situation causes healthcare workers to experience psychosocial problems such as stress, fear, anxiety and social stigma. In this study, it is aimed to determine the perceived stress situation by healthcare professionals due to the COVID-19 pandemic.

Methods: The research was carried out between November-December 2020, within the scope of 6 training and research hospitals in the province of İzmir, with healthcare workers working in the clinic, intensive care, polyclinic and emergency services defined for COVID-19. The sample of the study consisted of 490 healthcare professionals who met the inclusion criteria. "Introductory Form for Health Personnel" and "Perceived Stress Scale" were used to collect data.

Results: The mean score of the perceived stress level of the health workers participating in the study was determined as 16.6±5.1 and the mean scores of the scale sub-dimensions Perceived Stress and Perceived Coping were determined as 11.0±4.1 and 5.6±2.3, respectively. It was determined that the perceived stress level of healthcare workers in the 26-30 age group, doctors, those working in intensive care units and those with a professional year of 5-10 years was higher than that of other healthcare workers (p<0.05).

Geliş/Received: 17.01.2022

Kabul/Accepted: 27.02.2022

Sorumlu Yazar/

Corresponding Author:

Dr. Ayşegül ÇELİK,

İzmir Bakırçay Üniversitesi Sağlık
Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik
Bölümü, İzmir, Türkiye

Tel.: +90 232 493 00 00

✉ aysegul.celik@bakircay.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1786-0309

Sunulduğu Kongre: Bu araştırma, COVID-19 Pandemisinde Araştırma-Yayın ve Eğitim Süreçlerine Bakış Kongresi'nde (15-16 Ocak 2021) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Conclusion: In the study, it was determined that the perceived stress levels of the healthcare professionals due to the COVID-19 pandemic were moderate.

Keywords: COVID-19 pandemic, perceived stress level, healthcare workers

GİRİŞ

Koronavirüs hastalığı-2019 (COVID-19) ilk olarak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde bildirilmiş ve 5 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından bu yeni hastalık salgın olarak tanımlanmıştır. Hastalık, üç ay gibi kısa bir süre içerisinde olguların %80'i Çin'de olmak üzere küresel ölçüde yayılım göstermiştir. Ülkemizde ise ilk COVID-19 olgusu 2020 yılının Mart ayında görülmüştür.^{1,2} COVID-19 klinik bulgular açısından belirtisiz seyredebileceği gibi, solunum yetmezliği ve ölüme varan ciddi sorunlara da neden olmaktadır. Ateş, öksürük, kas ağrısı, yorgunluk, baş ağrısı, ishal ve hemoptizi sık görülen belirtiler arasındadır.³⁻⁵

Virüsün kısa sürede yayılım göstermesiyle birlikte etkilenen ülkelerde virüsten korunma ve yayılımının önüne geçilmesi için toplumsal kısıtlamalar ve ulusal sağlık politikalarında düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal mesafenin korunması, el hijyeninin sağlanması, maske kullanımı gibi uygulamaların önem kazanması ve bireysel izolasyon gibi önlemlerin hayata geçirilmesi bireysel ve toplumsal yaşamda farklılıklara yol açarak toplumun tüm kesimlerini farklı düzeylerde etkilemiştir.^{6,7} Pandemi sürecinde ekonomik faaliyetler yavaşlatılmış, iş yerleri kapatılmış, çeşitli bölgelerde sokağa çıkma yasaklarının uygulanmış ve eğitim, spor ve sanat gibi etkinlikler kaldırılmış ya da ertelenmiştir. COVID-19 pandemisiyle mücadelede, sağlık sistemleri ve sağlık alt yapısı üzerinde küresel boyutta zorlanmalar ve baskılar yaşanmıştır. Yaşanan tüm bu olumsuzlukların, toplum ruh sağlığı açısından küresel bir kriz haline geldiği düşünülmektedir. Tüm dünyayı etkileyerek ölümlere neden olan COVID-19 pandemisinde sağlık hizmetinin sunulmasından sorumlu sağlık profesyonelleri, bu zorlu süreçten en çok etkilenen gruplar arasındadır.⁸⁻¹⁰

Sağlık çalışanları, çalışma ortamında maruz kaldıkları kan veya diğer vücut sıvıları ve/veya havadaki enfeksiyon ajanları nedeniyle bulaşıcı hastalıklar açısından önemli ölçüde risk altındadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından hastalarla doğrudan temas halinde olan sağlık çalışanlarının bulaşıcı hastalıklar yönünden yüksek düzeyde riske maruz kaldığı bildirilmektedir. Bu durum pandemi gibi küresel boyuttaki durumlarda daha da önemli hale gelmektedir. Orta Doğu solunum sendromu ve şiddetli akut solunum yolu sendromu gibi geniş ölçüde dünyayı etkileyen önceki salgınlarda görüldüğü gibi COVID-19 pandemisinde de sağlık çalışanları arasında önemli sayıda enfekte olan ve ölüme sonuçlanan olgular bulunmaktadır. Yapılan son epidemiyolojik çalışmalar, salgınlar sırasında sağlık

çalışanlarının korku, stres, endişe, depresyon ve sosyal damgalanma gibi olumsuzlukları deneyimledikleri belirlenmiştir.¹¹⁻¹³ COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanlarının ailelerine hastalığı bulaştırma endişesi, kendi can güvenliklerinden emin olmama, enfekte hastalarla yakın temasta bulunma, hastalığa bağlı ölümlerle sık olarak karşılaşma, yakınlarını korumak için evlerinden uzak kalma gibi yaşadıkları durumlar, bu bireylerde davranışsal (performans düşüklüğü), fiziksel (baş ağrısı, mide ağrısı gibi) ve psikolojik (stres, endişe, korku, tükenmişlik gibi) sorunlara neden olmuştur.¹⁴ Pandemiyle mücadelede ön saflarda yer alan sağlık çalışanlarının uzun çalışma saatleri, mesleki tükenmişlik, psikolojik sıkıntı, yorgunluk gibi durumlar yaşamaları nedeniyle, özel tedbirler alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Sağlık çalışanlarının bu duygularla başa çıkması ve iyilik halini sürdürebilmesi hem verilen sağlık bakım hizmetinin kalitesinin sürdürülmesi hem de bakım verilen bireyler için olumlu sağlık çıktılarının elde edilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında ülkemizde sağlık çalışanlarının pandemi nedeniyle algıladıkları stres düzeyini inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Bu bağlamda bu araştırma, COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık çalışanlarının algıladıkları stres durumunun belirlenmesi amacı ile yürütülmüştür. Çalışmada ayrıca sağlık çalışanlarının algıladıkları stres durumunu etkileyen faktörler incelenmiştir. Yapılan araştırma ile pandeminin gelecekteki olası dalgalarında ya da benzer pandemilerde sağlık çalışanlarının ihtiyaç duydukları desteğin sağlanmasında literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma kesitsel tipte olup, araştırmanın evrenini İzmir ilinde yer alan altı eğitim araştırma hastanesi bünyesinde COVID-19 için belirlenen klinik, poliklinik, yoğun bakım ve acil servislerde aktif olarak görev yapan 2053 sağlık çalışanı oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise araştırmanın yürütüldüğü kurumlarda belirtilen alanlarda aktif olarak görev yapan, araştırmaya katılmaya gönüllü ve akıllı telefon kullanabilen sağlık çalışanları oluşturmuştur. Araştırma kapsamında örneklem sayısının belirlenmesi için güç analizi yapılmıştır. Güç analizi için etki düzeyi 0,20 ve α değeri 0,05 olup, güç değeri (1- β) 0,80 olarak hesaplanmış ve örneklem sayısı toplamda 305 olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda en az 305 kişiye veri toplama formlarının uygulanması yeterli görülmüştür. Online olarak hazırlanan veri toplama araçları örnekleme yapılmadan tüm sağlık

çalışanlarına gönderilmiş ve tüm soruları cevaplayan 490 sağlık çalışanının sonuçları değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, "Sağlık Personeli için Tanıtıcı Bilgi Formu", "Algılanan Stres Ölçeği" kullanılarak araştırmacılar tarafından toplanmıştır.

Sağlık Personeli için Tanıtıcı Form: Araştırmacılar tarafından literatür taranarak elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmış 8 maddeden oluşan bir formdur. Sağlık çalışanlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, çalıştığı bölüm, meslek, meslekteki görev süresi, hastanedeki çalışma süresi ve eğitim durumu gibi tanıtıcı verilerine ait sorulardan oluşmaktadır.^{10,12,13}

Algılanan Stres Ölçeği: Bu ölçek, araştırmada sağlık çalışanlarının COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık çalışanlarının algıladıkları stres durumunun belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Ölçek, 1983 yılında Cohen, Kamarck & Mermelste tarafından geliştirilmiş, güvenilirlik çalışmasında Cronbach's alfa değeri 0,86 bulunmuştur. Bilge ve ark.^{15,16} tarafından Türkçeye uyarlanması yapılan ölçeğin güvenilirlik çalışmasında Cronbach's alfa değeri 0,81 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach's alfa katsayısı ise 0,78 olarak hesaplanmıştır. 5'li likert tipinde (0 hiç, 4 çok sık) hazırlanan ölçeğin üç maddesi ters (4., 5., 6. maddeler), beş maddesi düz ifadelidir (1., 2., 3., 7., 8. maddeler). Ölçekten toplam 0-32 arasında puan alınmaktadır. Algılanan stres (1., 2., 3., 7., 8. maddeler) ve algılanan baş etme (4., 5., 6. maddeler) olmak üzere iki alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek hem toplam puan hem de alt ölçek puanları üzerinden değerlendirilmektedir. Toplam puanın yüksek olması algılanan stres düzeyinin yüksek olması anlamındadır. Alt ölçeklerden alınan puanların yüksekliği ise olumsuz bir durumdur.^{15,16}

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veriler, pandemi koşulları göz önünde bulundurularak online olarak toplanmıştır. Çalışmanın yürütülebilmesi için gerekli olan izinler alındıktan sonra veri toplama formu elektronik ortamda hazırlanmıştır. Araştırma verileri "surveey.com" üzerinden Kasım-Aralık 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Hazırlanan veri toplama formuna ait bağlantı adresi sağlık çalışanlarına WhatsApp uygulaması üzerinden gönderilmiş, soruların cevaplanmasından önce katılımcılar çalışmanın amacı hakkında bilgilendirilerek onayları alınmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından günlük olarak yedeklenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizi Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 25.0 (SPSS Statistics for Windows, Version 25.0, IBM Corp. Armonk, NY) paket programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışma grubundan elde

edilen verilerin tanımlanmasında sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Çalışmada ölçek puanları hesaplanmış ve puanların normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Değerler incelendiğinde puanların normal dağılım göstermesi nedeni ile çalışmada parametrik test teknikleri kullanılmıştır. Sağlık çalışanlarının tanıtıcı özelliklerine göre ölçek puanlarının incelenmesinde değişkenlerin grup sayısına göre t-testi ve one-way ANOVA testleri kullanılmıştır. İstatistiksel önemlilik için p değeri <0,05 kabul edilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yürütülebilmesi için, T.C. Sağlık Bakanlığı Bilimsel Araştırma Platformu üzerinden, Sağlık Bakanlığı'na bağlı İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (16.11.2020 ve 2020/13-28 karar sayılı yazı), araştırmaya katılan bireylerden ve araştırmada kullanılan Algılanan Stres Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasını yapan yazarlardan izinler alınmıştır. Çalışmaya katılım sağlayan tüm gönüllülerden yazılı bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Çalışma prosedürleri Helsinki Bildirgesi'ne uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada sağlık çalışanlarının tanıtıcı özelliklerine göre dağılımları incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun (%85,5) kadın, yarıya yakınının (%48,4) 26-30 arası yaş ve 41-45 arası yaş grubunda, yarısından fazlasının (%56,1) evli ve (%61,6) lisans mezunu olduğu belirlenmiştir. Çalışmada yer alan sağlık çalışanlarının çoğunluğunu hemşirelerin (%76,9) oluşturduğu, bunu sırasıyla doktorların (%10,8), ebelerin (%7,6) ve diğer sağlık çalışanlarının (%4,7) izlediği tespit edilmiş; en çok (%87,0) COVID-19 için tanımlı klinik ve yoğun bakım ünitelerinde çalıştıkları görülmüştür. Katılımcıların görev yılı ve çalıştıkları kurumlardaki görev süresine göre dağılımları değerlendirildiğinde ise 5 yıldan daha az hizmet süresine sahip katılımcıların (%29,0) diğer gruplardaki sağlık çalışanlarına göre çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının (%68,3) çalıştıkları kurumda 5 yıl ve daha az süreyle görev süresine sahip olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Araştırmada sağlık çalışanlarının Algılanan Stres Ölçeği toplam puanları ortalaması $16,67 \pm 5,16$ olarak ve algıladıkları stres düzeyi %52 (orta düzeyde) olarak belirlenmiştir. Alt ölçeklerin toplam puan ortalamaları incelendiğinde ise, Algılanan Stres alt ölçeği puan ortalaması $11,06 \pm 4,11$ (%55 düzey) ve Algılanan Baş Etme alt ölçeği puan ortalaması $5,61 \pm 2,36$ (%47 düzey) olarak tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 1. Sağlık çalışanlarının tanıtıcı özelliklerine göre dağılımı

Değişkenler		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	419	85,5
	Erkek	71	14,5
Yaş grupları	25 yaş ve altı	72	14,7
	26-30 yaş	141	28,8
	31-35 yaş	53	10,8
	36-40 yaş	77	15,7
	41-45 yaş	96	19,6
	46 yaş ve üstü	51	10,4
Medeni durum	Evli	275	56,1
	Bekar	215	43,9
Eğitim durumu	Lise	31	6,3
	Ön lisans	47	9,6
	Lisans	302	61,6
	Yüksek lisans	81	16,5
	Doktora	29	5,9
Meslek	Hemşire	377	76,9
	Ebe	37	7,6
	Doktor	53	10,8
	Diğer	23	4,7
Meslek yılı	5 yıl ve altı	142	29,0
	5-10 yıl	106	21,6
	11-15 yıl	69	14,1
	16-20 yıl	57	11,6
	21-25 yıl	59	12,0
	25 yıl ve üstü	57	11,6
Çalışılan hastanedeki görev süresi	1 yıl ve altı	176	35,9
	2-5 yıl	159	32,4
	6-10 yıl	79	16,1
	11-15 yıl	43	8,8
	16 yıl ve üstü	33	6,7
Çalışılan bölüm	Klinik	263	53,7
	Yoğun bakım ünitesi	163	33,3
	Poliklinik	18	3,7
	Acil	46	9,4

Araştırmada sağlık çalışanlarının tanıtıcı özelliklerine göre Algılanan Stres Ölçeği puan ortalamaları incelenmiştir. Yirmi altı-otuz arası yaş grubunda olan sağlık çalışanlarının diğer yaş gruplarındaki sağlık çalışanlarına göre ölçek puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir ($F=7.609$; $p=0,000$). Sağlık çalışanlarının mesleklerine göre ölçek puan ortalamaları incelendiğinde doktorların ($18,38\pm 5,31$) diğer meslek gruplarındaki sağlık çalışanlarına göre ölçek puan ortalamalarının yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F=3.388$; $p=0,018$). Araştırmada meslek yılı 5-10 yıl arasında olan sağlık çalışanlarının ($18,74\pm 4,58$) ölçek puan ortalamasının ise, diğer sağlık çalışanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir ($F=5.732$; $p=0,000$) (Tablo 3).

Araştırmada Algılanan Stres alt ölçeği puanlarının çalışanların yaş, meslek, çalışılan bölüm ve meslek yılına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Yirmi altı-otuz yaş aralığında olanların, doktorların, yoğun bakımda çalışanların ve meslek yılı 5-10 yıl arasında olanların diğer sağlık çalışanlarına göre ölçek puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Algılanan Baş Etme alt ölçeği puanlarının, sağlık çalışanlarının cinsiyet ve yaş özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Algılanan Baş Etme puanı en yüksek olanların kadın sağlık çalışanları ve yaşı 26-30 arasında olanlar olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$) (Tablo 3).

TARTIŞMA

COVID-19 pandemisi toplum için evrensel bir risk yaratmakla birlikte sağlık profesyonelleri için yüksek risk taşımaktadır. Pandeminin sıhhi doğası gereği sağlık çalışanları pandemi ile mücadelede ön saflarda rol almıştır. Bu çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının COVID-19 pandemisinde algıladıkları stres durumunun orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, COVID 19 pandemisinde sağlık çalışanlarının stres düzeyinin değerlendirildiği çalışmalarda, araştırma bulgularımızla benzer olarak sağlık çalışanlarının orta düzeyde stres düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.¹⁷⁻²⁰ Sağlık çalışanları COVID-19'un asemptomatik ve semptomatik bireyler aracılığıyla hızla yayılım yeteneğine sahip olması nedeniyle hastalığa yakalanma riski altındadır. Araştırma kanıtları

Tablo 2. Sağlık çalışanlarının algılanan stres ölçeği ve alt ölçeklerinin puan ortalamaları

Ölçek	n	$\bar{X}\pm SS$	Düzyey	Çarpıklık	Basıklık
Algılanan Stres Ölçeği	490	$16,67\pm 5,16$	%52	0,166	0,103
Algılanan Stres Alt Ölçeği	490	$11,06\pm 4,11$	%55	-0,039	-0,402
Algılanan Baş Etme Alt Ölçeği	490	$5,61\pm 2,36$	%47	0,218	-0,364

\bar{X} : Ortalama, SS: Standart sapma

Tablo 3. Sağlık çalışanlarının tanıtıcı özelliklerine göre algılanan stres ölçeği ve alt ölçekleri puan ortalamaları

Değişkenler		Algılanan Stres Ölçeği			Algılanan Stres Alt Ölçeği			Algılanan Baş Etme Alt Ölçeği		
		\bar{X}	SS	Test/p	\bar{X}	SS	Test/p	\bar{X}	SS	Test/p
Cinsiyet	Kadın	16,78	5,11	1.133	11,05	4,13	-0,096	5,73	2,34	2.661
	Erkek	16,03	5,42	0,258	11,10	4,05	0,923	4,93	2,34	0,008
Yaş	≤25 yaş	15,08	4,64	7.609 0,000	10,18	3,88	7.860 0,000	4,90	2,31	2.889 0,014
	26-30 yaş	18,55	5,06		12,48	3,91		6,07	2,24	
	31-35 yaş	17,77	4,35		12,25	3,24		5,53	1,79	
	36-40 yaş	15,92	5,78		10,58	4,39		5,34	2,55	
	41-45 yaş	15,71	5,00		9,86	4,24		5,84	2,44	
	≥46 yaş	15,49	4,61		10,06	3,77		5,43	2,58	
Medeni durum	Evli	16,72	5,35	0,228	11,09	4,20	0,240	5,62	2,39	0,080
	Bekar	16,61	4,92	0,820	11,00	4,01	0,811	5,60	2,32	0,936
Eğitim durumu	Lise	17,06	4,97	0,162 0,958	11,45	3,69	0,966 0,426	5,61	2,50	1.612 0,170
	Ön lisans	16,60	5,87		10,49	4,67		6,11	2,38	
	Lisans	16,58	5,19		10,89	4,16		5,69	2,34	
	Yüksek lisans	16,99	4,99		11,65	3,80		5,33	2,37	
	Doktora	16,45	4,56		11,59	3,88		4,86	2,18	
Meslek	Hemşire	16,56	5,08	3.388 0,018	10,94	4,06	6.221 0,000	5,63	2,30	1.221 0,302
	Ebe	15,00	5,29		9,57	4,24		5,43	2,53	
	Doktor	18,38	5,31		13,08	3,59		5,30	2,55	
	Diğer	17,13	5,06		10,74	4,50		6,39	2,52	
Çalışılan bölüm	Klinik	16,37	5,19	1.919 0,126	10,73	4,23	3.059 0,028	5,64	2,29	0,071 0,976
	Poliklinik	15,89	5,58		10,50	3,81		5,60	2,45	
	Yoğun bakım	17,44	5,18		11,83	3,83		5,39	2,70	
	Acil servis	15,98	4,56		10,39	4,26		5,59	2,38	
Meslek yılı	≤5 yıl	16,36	5,19	5.732 0,000	11,06	4,26	6.897 0,000	5,30	2,31	1.351 0,242
	5-10 yıl	18,74	4,58		12,67	3,32		6,07	2,07	
	11-15 yıl	16,72	5,61		11,10	4,27		5,62	2,57	
	16-20 yıl	16,30	5,54		10,82	4,33		5,47	2,43	
	21-25 yıl	15,88	4,84		10,25	4,07		5,63	2,57	
	≥25 yıl	14,72	4,38		9,04	3,67		5,68	2,38	
Hastane görev süresi	≤1 yıl	16,68	5,22	0,558 0,693	11,13	4,11	0,685 0,603	5,56	2,41	0,441 0,779
	2-5 yıl	16,93	5,31		11,25	4,08		5,69	2,51	
	6-10 yıl	16,48	4,80		11,05	4,03		5,43	1,97	
	11-15 yıl	16,88	5,47		10,91	4,50		5,98	2,62	
	≥16 yıl	15,52	4,60		9,97	4,04		5,55	1,82	

\bar{X} : Ortalama, SS: Standart sapma, *p<0,05

göstermektedir ki, COVID-19 pandemisi, geçmişteki diğer pandemiler gibi bireylerde mental ve psikolojik sorunlara neden olmuştur. COVID-19 pandemisinde Çin’de yapılan bir çalışmada sağlık çalışanlarında önemli oranlarda (%71) stres yaşadıkları belirlenmiştir.^{21,22} Pappa ve ark.’nın²³ çalışmasında sağlık çalışanlarının stres, kaygı ve depresyon belirtileri nedeniyle COVID-19 salgınında

yoğun bir baskı yaşadıkları belirlenmiş, katılımcıların %2,2-14,5’inde belirtilen semptomların şiddetli düzeyde olduğu bildirilmiştir.²³ Pandemi sürecinde yoğun bakım ünitelerinin tam kapasiteyle hasta kabul etmesi ve ölüm oranlarında artış görülmesi ön saflarda yorulmadan çalışan sağlık çalışanlarının önemli ölçüde stres yaşamalarına neden olmuştur. Olgu sayılarının ve iş yükünün fazla

olması, hayat kurtarıcı tedavi yöntemlerinin yetersiz olması kişisel koruyucu ekipmanların sınırlı olması sağlık çalışanlarının algıladıkları mesleki psikolojik yüke katkıda bulunmuştur. Bu çalışma ile birlikte literatürde yer alan araştırma sonuçları COVID-19'un sağlık çalışanlarının algıladıkları stres için bağımsız bir risk faktörü olduğunu göstermektedir.^{11,14} Araştırmaya farklı disiplinlerden sağlık çalışanları dahil edilmiş olup yaş, meslek, çalışılan bölüm ve meslek yılı algılanan stres düzeyini etkileyen faktörler olarak belirlenmiştir. Algılanan stres alt boyut puanları incelendiğinde ise belirlenene değişkenlere ilave olarak sağlık çalışanlarının çalıştıkları bölümün de stres düzeylerine etkisi olduğu görülmüştür. Çalışmada katılımcılardan 26-30 arası yaş grubunda olanların, doktorların ve meslek yılı 5-10 yıl arasında olan sağlık çalışanlarının algıladıkları stres düzeyi diğer sağlık çalışanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ayrıca sağlık çalışanlarından 26-30 arası yaş grubunda olanların ve kadınların stresle baş etme düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde, COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık çalışanlarının mental sağlığına yönelik sorunlarını konu alan araştırma sonuçlarının değerlendirildiği bir sistematik derlemede, cinsiyet, meslek, yaş, iş yeri, çalışılan bölüm ve psikolojik faktörlerin yüksek düzeyde anksiyete, stres ve diğer mental belirtilerle ilişkili olduğu gösterilmiştir.²⁴ Bu bağlamda, sağlık çalışanlarının pandemi sürecindeki algıladıkları stres düzeyleri için yaş, cinsiyet, meslek, çalışılan bölüm ve enfekte hastaya temas/yakınlık durumu gibi faktörler belirleyicidir ve literatürde yer alan araştırma sonuçları bu çalışmanın bulgularını doğrulamaktadır.^{24,25} Bu çalışmada literatürden farklı olarak doktorların algıladıkları stres durumu diğer sağlık çalışanlarına göre belirgin olarak yüksek olduğu görülmüştür. COVID-19 pandemisi sürecinde Çin'de yapılan bir çalışmada, sağlık çalışanlarından hemşirelerin stres düzeylerinin ve diğer mental sağlık semptomlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.²² Yapılan bir sistematik derlemede sağlık çalışanlarından kadınların ve hemşirelerin sırasıyla erkeklere ve doktora göre mental sorunları daha yüksek seviyelerde yaşadıkları bildirilmiştir.²³ Croghan ve ark.'nın²⁶ araştırmalarında hemşireler, Algılanan Stres Ölçeği'nden en yüksek puanı almıştır. Hemşireler salgına karşı verilen cevapta sağlık sisteminin omurgası olarak tanımlanmaktadır. Doktor ve hemşirelerin diğer sağlık çalışanlarına göre doğrudan hasta bakımında daha fazla rolü bulunmalarına rağmen, COVID-19 pandemisinde, hemşirelerin mesleğin doğası gereği hasta bakım sürecinde sorumluluklarını yerine getirirken hastayla daha uzun süre bir arada bulunmaları nedeniyle daha fazla stres yaşamaları anlaşılır bir durumdur. Çalışma sonuçlarının bu anlamda farklılık göstermesi, pandeminin sağlık çalışanlarının psikososyal sağlığı üzerindeki etkisinin mesleğe ve bireylerin risk algısına

göre farklılık gösterebildiğini göstermektedir. Araştırmada katılımcıların yoğunlukla yoğun bakım ve klinik ortam gibi hastayla yakın temasta ve uzun süreler aynı ortamda buldukları bölümlerde çalışmalarının da doktorların algıladıkları stres düzeyinin daha yüksek olmasına katkı sağlamış olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında eğitim düzeyi ve COVID-19 farkındalığı gibi konularda gruplar arasında farklılıklar olabileceği ve bu durumun stres algısını değiştirebileceği söylenebilir. COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanlarının strese karşı dayanıklılık ve baş etme yöntemlerini geliştirebilmeleri ve stres yönetimini sağlayabilmeleri için bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak çalışma koşullarının düzenlenmesi, iletişim becerilerinin geliştirilmesi ve dinlenme/izin aralıklarını kapsayan çalışma programlarının düzenlenmesi gibi organizasyonel stratejiler geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Araştırmada 26-30 yaş grubundaki sağlık çalışanlarının diğer gruplara göre algıladıkları stres düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Literatüre göre, COVID-19 nedeniyle mortalite ve morbidite riskiyle daha fazla karşı karşıya kalmalarına rağmen, sağlık çalışanlarında ilerleyen yaşla birlikte algılanan stres düzeyinin düştüğü bildirilmektedir.²⁴ Çalışma sonuçlarımız bu bulguyu doğrulamaktadır. Pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının stres, dayanıklılık ve baş etme durumlarının incelendiği çalışmada genç sağlık personelinin algıladıkları stres durumunun yüksek olduğu bildirilmiştir.²⁶ Çınar ve ark.²⁷ tarafından pandemi sürecinde yapılan çalışmada da acil serviste çalışan genç hemşirelerin stres düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Genç yaş grubundaki sağlık çalışanlarının daha az deneyime sahip olmalarının pandemi gibi yönetimi zor ve karmaşık durumlarda artan iş stresiyle ilişkili olabileceği muhtemeldir. Bu bilgiler ışığında, pandemi sürecinde verilen sağlık bakım hizmetinin kesintisiz olarak sürdürülmesi ve sağlık çalışanlarının stres düzeylerinin azaltılması için hastane yönetimlerinin personel planlamalarının yapılmasında yaş, cinsiyet gibi sosyo-demografik özellikleri göz önünde bulundurmaları önerilebilir.

Araştırmada yoğun bakımda çalışan sağlık çalışanlarının diğer gruplara göre stres düzeylerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde, ön safta çalışan ve COVID-19 hastalarına direkt teması bulunan sağlık çalışanlarının psikososyal distres açısından yüksek risk taşıdıkları belirtilmektedir.^{22,28,29} Wuhan'da yapılan bir çalışmada COVID-19 hastasına direkt temasın mental sağlık riskini artırdığı gösterilmiştir.²⁹ Laurent ve ark.'nın³⁰ çalışmalarında COVID-19 pandemisinin yoğun bakımda çalışan sağlık çalışanlarının mental sağlığını olumsuz

etkilediği belirlenmiş, özellikle pandemiyin yoğun olduğu bölgelerde yoğun bakım çalışanlarının algıladıkları stres düzeyinin yüksek olduğu bildirilmiştir. Bu kapsamda literatür sonuçları bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Yoğun bakımda COVID-19 hastasına direkt temas halinde olan sağlık çalışanlarının, enfeksiyona yakalanma korkusu, ailelerine enfeksiyonu bulaştırma endişesi yaşamaları ve ailelerini korumak için onlardan uzak kalmaları gibi nedenlerle stres düzeylerini negatif etkilediği düşünülmektedir.

Çalışmanın Kısıtlılıkları

Araştırmada belirtilmesi gereken bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Pandemi koşulları göz önünde bulundurulduğunda sağlık çalışanlarından araştırma verilerinin yüz yüze toplanması mümkün olmamıştır ve hedeflenen kitlenin tamamına ulaşılamamıştır. Diğer yandan, araştırmaya farklı birimlerde çalışan sağlık çalışanlarının dahil edilmesi, yoğun bakım gibi riskli alanlardan çalışan katılımcıların algıladıkları stres düzeyinin tam olarak belirlenmesinde sınırlayıcı etki yaratmış olabilir.

SONUÇ

COVID-19 pandemisinde yapılan bu çalışmada sağlık çalışanlarının algıladıkları stres durumunun orta düzeyde olduğu görülmüş, yaş, meslek, meslek yılı ve çalışılan bölüm gibi özelliklerin, sağlık çalışanlarının algıladıkları stresi ve baş etme durumlarını etkilediği belirlenmiştir. COVID-19 pandemisinin ve geçmiş pandemilerin sağlık çalışanlarının psikososyal sağlığı açısından risk oluşturduğuna yönelik kanıtlar mevcuttur. Pandemiyle etkin mücadelede sağlık hizmetinin kesintisiz sürdürülebilmesi ve bakım kalitesinin olumsuz etkilenmemesi için 7 gün 24 saat hizmet veren sağlık çalışanlarının psikososyal sağlığının korunması ve iyilik halinin sürdürülmesi gereklidir. Araştırma bulgularımız ışığında, pandemi döneminde sağlık çalışanlarının psikososyal sağlığının izlenmesi ve gerekli desteğin sağlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle hasta bakım sürecinde COVID-19 hastasıyla uzun süre yakın temasta bulunan doktor ve hemşireler ile genç yaş grubunda olan sağlık çalışanlarının yakından izlenmesi, başa çıkma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik bireysel ve organizasyonel stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması önerilmektedir.

Etik

Etik Kurul Onayı: Sağlık Bakanlığı'na bağlı İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (16.11.2020 tarih ve 2020/13-28 karar sayılı yazı).

Hasta Onamı: Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Editörler kurulunun dışından olan kişiler tarafından değerlendirilmiştir.

Yazarlık Katkıları

Konsept: A.Ç., S.M., Dizayn: A.Ç., S.M., Veri Toplama veya İşleme: A.Ç., S.M., Analiz veya Yorumlama: A.Ç., S.M., Literatür Taraması: A.Ç., S.M., Yazan: A.Ç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışmada hiçbir kurum ya da kişiden finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

1. Rothe C, Schunk M, Sothmann P, et al. Transmission of 2019-nCoV Infection from an Asymptomatic Contact in Germany. *N Engl J Med.* 2020;382:970-1.
2. Lai CC, Shih TP, Ko WC, Tang HJ, Hsueh PR. Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and coronavirus disease-2019 (COVID-19): The epidemic and the challenges. *Int J Antimicrob Agents.* 2020;55:105924.
3. Tarricone R, Rognoni C. What can health systems learn from COVID-19? *Eur Heart J Suppl.* 2020;22(Suppl Pt t):P4-7.
4. Luo M, Guo L, Yu M, Jiang W, Wang H. The psychological and mental impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) on medical staff and general public - A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry Res.* 2020;291:113190.
5. Alnazly E, Khraisat OM, Al-Bashairh AM, Bryant CL. Anxiety, depression, stress, fear and social support during COVID-19 pandemic among Jordanian healthcare workers. *PLoS One.* 2021;16:e0247679.
6. De Brier N, Stroobants S, Vandekerckhove P, De Buck E. Factors affecting mental health of health care workers during coronavirus disease outbreaks (SARS, MERS & COVID-19): A rapid systematic review. *PLoS One.* 2020;15:e0244052.
7. Lehmann M, Bruenahl CA, Löwe B, Addo MM, Schmiedel S, Lohse AW, Schramm C. Ebola and psychological stress of health care professionals. *Emerg Infect Dis.* 2015;21:913-4.
8. Wang D, Hu B, Hu C, et al. Clinical Characteristics of 138 Hospitalized Patients With 2019 Novel Coronavirus-Infected Pneumonia in Wuhan, China *JAMA.* 2020;323:1061-9.
9. Rose S, Hartnett J, Pillai S. Healthcare worker's emotions, perceived stressors and coping mechanisms during the COVID-19 pandemic. *PLoS One.* 2021;16:e0254252.
10. Lee SH, Juang YY, Su YJ, Lee HL, Lin YH, Chao CC. Facing SARS: psychological impacts on SARS team nurses and psychiatric services in a Taiwan general hospital. *Gen Hosp Psychiatry.* 2005;27:352-8.
11. World Health Organization. Novel coronavirus situation report -2. January 22, 2020. Available from: URL: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200122-sitrep-2-2019-ncov.pdf>. Accessed, January 23, 2020.
12. Lee SH, Juang YY, Su YJ, Lee HL, Lin YH, Chao CC. Facing SARS: psychological impacts on SARS team nurses and psychiatric services in a Taiwan general hospital. *Gen Hosp Psychiatry.* 2005;27:352-8.
13. Khalid I, Khalid TJ, Qabajah MR, Barnard AG, Qushmaq IA. Healthcare Workers Emotions, Perceived Stressors and Coping

- Strategies During a MERS-CoV Outbreak. *Clin Med Res.* 2016;14:7-14.
14. Rose S, Hartnett J, Pillai S. Healthcare worker's emotions, perceived stressors and coping mechanisms during the COVID-19 pandemic. *PLoS One.* 2021;16:e0254252.
 15. Cohen S, Kamarck T, Mermelstein R. A global measure of perceived stress. *J Health Soc Behav.* 1983;24:385-96.
 16. Bilge A, Ögce F, Genç RE, Oran NT. Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)'nin Türkçe versiyonunun psikometrik uygunluğu. *EGEHFD.* 2009;2:61-72.
 17. Chew NWS, Lee GKH, Tan BYQ, et al. A multinational, multicentre study on the psychological outcomes and associated physical symptoms amongst healthcare workers during COVID-19 outbreak. *Brain Behav Immun.* 2020;88:559-65.
 18. Chatterjee SS, Bhattacharyya R, Bhattacharyya S, Gupta S, Das S, Banerjee BB. Attitude, practice, behavior, and mental health impact of COVID-19 on doctors. *Indian J Psychiatry.* 2020;62:257-65.
 19. Elbay RY, Kurtulmuş A, Arpacioğlu S, Karadere E. Depression, anxiety, stress levels of physicians and associated factors in Covid-19 pandemics. *Psychiatry Res.* 2020;290:113130.
 20. Kumar Anil RN, Karumaran SC, Kattula D, Thavarajah R, Anusa AM. Perceived stress and psychological distress among indian endodontists during COVID-19 pandemic lockdown. *MedRxiv* 2020.
 21. Chua SE, Cheung V, Cheung C, et al. Psychological effects of the SARS outbreak in Hong Kong on high-risk health care workers. *Can J Psychiatry.* 2004;49:391-3.
 22. Lai J, Ma S, Wang Y, et al. Factors Associated With Mental Health Outcomes Among Health Care Workers Exposed to Coronavirus Disease 2019. *JAMA Netw Open.* 2020;3:e203976.
 23. Pappa S, Ntella V, Giannakas T, Giannakoulis VG, Papoutsis E, Katsaounou P. Prevalence of depression, anxiety, and insomnia among healthcare workers during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Brain Behav Immun.* 2020;88:901-7.
 24. Spoorthy MS, Pratapa SK, Mahant S. Mental health problems faced by healthcare workers due to the COVID-19 pandemic-A review. *Asian J Psychiatr.* 2020;51:102119.
 25. Teo I, Chay J, Cheung YB, et al. Healthcare worker stress, anxiety and burnout during the COVID-19 pandemic in Singapore: A 6-month multi-centre prospective study. *PLoS One.* 2021;16:e0258866.
 26. Croghan IT, Chesak SS, Adusumalli J, et al. Stress, Resilience, and Coping of Healthcare Workers during the COVID-19 Pandemic. *J Prim Care Community Health.* 2021;12:21501327211008448.
 27. Çınar D, Kılıç Akça N, Zorba Bahçeli P, Bağ Y. Perceived stress and affecting factors related to COVID-19 pandemic of emergency nurses in Turkey. *J Nurs Manag.* 2021;29:1916-23.
 28. Kang L, Ma S, Chen M, et al. Impact on mental health and perceptions of psychological care among medical and nursing staff in Wuhan during the 2019 novel coronavirus disease outbreak: A cross-sectional study. *Brain Behav Immun.* 2020;87:11-7.
 29. Lu W, Wang H, Lin Y, Li L. Psychological status of medical workforce during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *Psychiatry Res.* 2020;288:112936.
 30. Laurent A, Fournier A, Lheureux F, et al. Mental health and stress among ICU healthcare professionals in France according to intensity of the COVID-19 epidemic. *Ann Intensive Care.* 2021;11:90.